

IBRAHIM ČEDIĆ

Institut za jezik, Sarajevo

NEKE OSOBINE JEZIČKIH NORMI BOSANSKOG, HRVATSKOG I SRPSKOG JEZIKA

Složeni historijski, društveni, politički i kulturni odnosi oduvijek su doprinosili da jezička situacija u Bosni i Hercegovini bude specifična. Pošto je Bosna i Hercegovina multietnička zajednica, u njoj su se ispreplitali različiti jezički uticaji: orijentalno-islamski, rimsko-katolički i rusko-pravoslavni, što je, između ostalog, doprinosilo da i jezik u ovoj sredini ima svoje autentične crte bosanskohercegovačkog jezičkog standarda u okviru zajedničkog srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika. Unutar Bosne i Hercegovine je teško bilo razlikovati po jeziku pripadnike etničkih grupa, jer se tipična melodija jezika kojim se govori u BiH prepoznavala kod svakog od njih kad bi progovorili u drugim sociolingvističkim sredinama. To se, naravno, zadržalo i nakon razgradnje zajedničkog srpskohrvatskog standarda na tri jezika: bosanski, hrvatski i srpski.

Svaki od ovih jezika naslonjen je na prethodni zajednički standard, ali pošto je trebalo opravdati posebnost svakog od njih u standardnojezičkim normama naglašavano je postojanje određenih razlika. S jedne strane, na planu komunikativnog procesa korisnici sva tri jezika izvanredno se sporazumijevaju, pa to, dakle, nije odnos kakav je uspostavljen između, npr., njemačkog i engleskog. S druge strane, ovi jezici se smatraju standardima zbog njihovih standardnojezičkih normi. Norma prethodnog srpskohrvat-skog/hrvatskosrpskog zajedničkog standarda potisnuta je u drugi plan, a njeno mjesto zauzele su norme bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika, što je predstavljeno u pravopisima i gramatikama za svaki jezički standard:

1. za bosanski jezik: Vajzović - Zvrko, Gramatika bosanskog jezika, Sarajevo, 1995.; Ibrahim Čedić, Osnovi gramatike bosanskog jezika, Sarajevo, 2001.; Jahić - Halilović - Palić, Gramatika bosanskog jezika, Zenica, 2000.; S. Halilović, Pravopis bo-sanskog jezika, Sarajevo, 1996.;

2. za hrvatski jezik: E. Barić i dr., Hrvatska gramatika, Zagreb 1997.; Težak-Babić, Gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb, 1996.; Babić - Finka - Moguš, Hrvatski pravopis, Zagreb, 1995.; J. Silić - I. Pranjković, Gramatika hrvatskog jezika, Zagreb, 2005.;

3. za srpski jezik: Stanojčić - Popović, Gramatika srpskoga jezika, Beograd 1997.; Pešikan - Jerković - Pižurica, Pravopis srpskog jezika, 1993.

Norme predstavljene u spomenutim lingvističkim publikacijama u velikoj mjeri se podudaraju, ali ima i rješenja po kojima se razlikuju. Razlike se najčešće očituju u slučajevima gdje se trebalo odrediti prema dvostrukostima i višestrukostima u jeziku.

Pravopisna norma sh./hs. jezičkog standarda bila je zasnovana na fonološkom principu, što podrazumijeva pisanje riječi i oblika onako kao što je to u izgovoru, tj. za svaku fonemu u pisanju mora postojati znak (slovo). To je jedna od tekovina jezičkih reformi iz XIX vijeka, kada su udarani temelji zajedničkog standardnog jezika.

Iako je sve pokazivalo da će tada prevladati fonološki princip u pisanju, dugo je u XIX v. primjenjivan i morfološki (etimološki) pravopis, po kojem se u riječi morao prepoznavati i korijen riječi, npr. riječ *vlastnik* se pisala sa *t*, jer je izvedena od *vlast*. Taj pravopis je iz norme zajedničkog standarda iščezao u XX vijeku, a principi fonološkog pravopisa zadržani i u današnja tri standarda - bosanskom, hrvatskom i srpskom. Međutim, u doba preimenovanja varijanata i izraza u standardne jezike iza 1990. bilo je prijedloga da se vrati etimološki pravopis u hrvatski jezik, ali to nije nikada doživjelo svoju realizaciju u potpunosti, mada su pojedinačna rješenja u tom jeziku ustvari etimološki pravopis, npr. pisanje *t* ispred afrikate: *pogledat ću*, *podatci* i sl.

U zajedničkom Pravopisu hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika (1960.) ispoštovan je fonološki princip pisanja riječi u svim slučajevima gdje nije moglo doći do dvosmislenog značenja. Tamo gdje bi moglo doći do određenih problema u semantici, pisci pravopisa su uzeli rješenja kakva je imao etimološki pravopis. Takvi slučajevi nazvani su: odstupanje od pravila. Evo nekoliko primjera!

Zbog težnje za čuvanjem osnove, npr. u dat. i lok. jednine ne mijenjaju se *k*, *g*, *h* ispred *i* u riječima odmila: *baka* - *baki*, *seka* - *seki*, *koka* - *koki*. U imenima: *Milka* - *Milki*, *Draga* - *Dragi*, pa i u deminutivima izvedenim od tih imena: *Dragica*, *Milikica*, također, nema te promjene (Pravopis, 1960:54,55).

Kod jednačenja suglasnika po zvučnosti *d* se ne zamjenjuje sa *t* kad se nađe ispred *s* i *š*: *predstava*, *odstupiti*, *gradski*, *odšetati* i sl., a kod jednačenje po mjestu tvorbe *s* i *z* ispred prednjonepčanih suglasnika ne zamjenjuje se sa *š* i *ž*: *sljubiti*, *razljutiti*; *snježan*, *sljepilo*, *posljednji* itd. (Pravopis, 1960: 64, 66).

Dva ista suglasnika se u izgovoru svode na jedan glas, pa se piše: *bezakonje* (>*bezzakonje*), ali se od toga odstupa ako bi ispuštanje jednog glasa dovelo do nejasnoća ili težeg razumijevanja dotične riječi: *najjači*, *najjednostavniji*, *preddržavni*, *poddijalekt* i sl. (Pravopis, 1960:67).

Zbog istih razloga *t* se zadržava ispred afrikate na kraju prefiksa: *otčušnuti*, *otcijepiti*, *potcijeniti* itd. (Pravopis, 1960:68).

Slične principe pisanja zadržali su i pravopisi bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika koji su nastajali iza 1990. godine. Fonološki princip nije samo u slučajevima u kojima bi moglo doći do nerazumijevanja određene riječi. Među pravopisima ovih triju standarda na tom planu nema razlika.

Međutim, norma standardnog jezika se može svjesno mijenjati i tako vještački stvoriti određene razlike među standardima. Pod devizom da tako treba pisati, u pravopisu se sugerira kakav je pravilan glasovni sklop određene riječi ili oblika. Ako negdje u govorima ili u jezičkoj praksi riječ ima i drukčiji glasovni sklop od onoga koji je u drugim standardima, onda se to proglašava autentičnom osobinom tog standarda i naglašava razlika čak i ako se taj oblik rijetko upotrebljava. Tako su u pravopisnu normu bosanskoga jezika ušle i riječi *lehemiti*, *hudovac*, *čehlibar* itd. Na sličan način u pravopisu i pravopisnom rječniku ovjereno je niz riječi i oblika, pa su tako stvorene razlike na fonološkom, morfološkom i leksičkom nivou u odnosu na srpski i hrvatski.

Zamjena jata. Poznato je da u bh. govorima imamo ijekavsku i ikavsku zamjena jata, a standardnojezička norma preporučuje samo ijekavicu. Pravilo je da u dugim slogovima treba pisati *ije*, a u kratkim *je* mjesto starog jata, ali nije tako u svim riječima jer se javljaju i drugi refleksi jata.

U riječima sa sekvencom konsonant + *r* iza koje dolazi jat zamjena tog glasa mogu biti *je*, *ije* i *e*, pa imamo potvrđeno kod pisaca XIX v.: *pogrješka*, *grjehota*, *srieća*, *brigovi*, pored: *pogreška*, *grehota*, *bregovi*, *vremena*, *sreća* i sl. Kasnije, u XX v., norma zajedničkog standarda u toj poziciji ostavila je samo *e* kao refleks jata (v. Pravopis, 1960). U normama novih standardnih jezika stanje je nejednako: u bosanskom i hrvatskom mjesto jata u izvedenicama od *grěh-* pored *e* uvedena je i kratka zamjena jata: *grjehota*, *pogrješka*, a sa *e* su ostali: *bregovi*, *vremena*, *sreća*, *strelica* i sl. (Halilović, 1996), dok srpski jezik ima samo *e* u svim tim riječima (Srpski pravopis, 1993).

Također, izvedenice sa prefiksom *pre-* i *pred-* javljaju se sa ijekavskim i ekavskim refleksom, što je potvrđeno i u pisanoj riječi XIX vijeka, a norma zajedničkog standarda ih smatrala dubletima, a u normama bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika različit je pristup.

U hrvatskom standardu oduvijek su preferirani likovi sa dvosložnom zamjenom jata, dakle: *prijevod*, *prijenos*, *prijevara*, *prijeđe* i sl., ali nisu zaobiđeni ni oni sa *pre-*. U tvorbi imenica od glagola s predmetkom *pre-* u jednih se imenica to *pre-* dulji u *prije*: *priekor* : *prekoriti*, *prijelaz* : *prelaziti*, *prijepis* : *prepisati*. U drugih se javlja i dugo *pre-*: *pregib*, *pregled*, *prekid*, *prelet*... Prema toj normi preporuka je da je bolje u kolebanju između likova *pre-* i *prije-* upotrijebiti likove sa *prije-* (Hrvatski pravopis, 2002: 38,39).

Norma srpskog jezika za sve glagolske imenice koje održavaju smisaonu vezu s glagolom i motivisanost njegovim značenjem imaju prefiks u obliku *pre-*: *prevod*, *prevez*, *prevoz*, *prevoj*, *predlog*... Varijante tipa *prijevod*, *prijevez* na istoku nisu obične kao glagolske imenice, ali se normativno priznaju (Srpski pravopis, 1995: 68).

Norma bosanskog jezika je ijekavska, što ide u prilog preferiranju ijekavskih oblika u svim slučajevima gdje je moguće. O tome u Gramatici bosanskog jezika autora Jahića, Halilovića i Palića stoji da se u kolebanju između oblika *prije-* i *pre-* unaprijed ne daje prednost ni jednima ni drugima. Naporedni su oblici *prijelaz/prelaz*, *prielom/prelom*, *prijeklop/preklop*..., a samo sa *pre-* je: *pregib*, *pregled*, *preplet*, *premaz*... U upotrebi se preporučuje oslanjanje na vlastiti jezički osjećaj. (Gramatika bosanskog jezika, 2000:162). Pravopis bosanskog jezika S. Halilovića se ne poklapa sa prijedlogom iz spomenute Gramatike, pošto se tu kao dubletni preporučuju i parovi: *presad/prijesad*, *pretopl/prijetop*, *premaz/prijemaz*, *prečnik/priječnik*, *pregled/prijegled*, *preklop/prijeklop*. O toj pravopisnoj preporuci je rečeno da nema oslonac u bh. jezičkoj praksi, likovi sa *ije* sasvim su neobični i ne bi ih trebalo smatrati standardnim (Osnovi gramatike bos. jezika, 2001: 60,61).

Očito da se tri norme u tom pogledu razilaze; srpska ima tu uglavnom *pre-*, hrvatska preporučuje *pre-* samo gdje drukčije ne može, a bosanska dozvoljava naporednost *prije-* i *pre-* gdje god je to moguće.

Upotreba foneme *h*. S obzirom na to da je frikativni zadnjonepčani konsonant *h* u izgovoru sklon slabljenju i gubljenju, jedan dio štokavskih govora za njega ne zna. Upotreba *h* u standardima povezana je sa govornom situacijom i sa važećim normama. Pravilo da se *h* upotrebljava tamo gdje mu je po etimologiji mjesto nastalo je još u XIX vijeku. To pravilo važno je i u zajedničkom sh./hs. standardnom jeziku. Pošto se iza devedestih taj standard podijelio na tri, uspostavljena su nova pravila u normama.

Najviše razlika u odnosu na raniju situaciju pokazuje bosanska norma, koja je uvela *h* prema jezičkom osjećaju Bošnjaka i potvrdama iz njihove pisane riječi.

Za pisanu riječ XIX vijeka je karakteristično da se autori u tom pogledu više oslanjaju na svoj maternji govor nego na važeće norme. Zbog tog njihova pisana riječ odsljikava postojanost ili nepostojanost ove foneme u maternjem govoru Bošnjaka, Hrvata i Srba.

U bh. pisanoj riječi XX vijeka upotreba foneme *h* bila je regulisana normom zajedničkog pravopisa. Prema toj normi, fonema *h* se bilježila tamo gdje joj je po etimologiji mjesto. Riječi *hrđa*, *hrzati*, *hrvati* se i sl. u kojima se *h* razvilo radi lakšeg izgovora valjalo je izgovarati i pisati bez *h*, a u riječima kao što *suh*, *duhan*, *kuhati* itd. mjesto *h* moglo se upotrebljavati i *v*: *suv*, *duvan*, *kuvati*..., pa su to bili dubleti. Fonemu *h* po toj normi nije trebalo pisati ni u riječima: *lahko*, *mehko*, *truhniti*... Iako su te riječi imale *h* u našim govorima, bile dio jezičke prakse, norma ih je zaobišla i formirala kompromisno pravilo, u kojem su svi mogli naći nešto svoje, ali ne do kraja (Pravopis, 1960).

Ovakav raspored upotrebe riječi u kojima ima *h* nije zadovoljavao korisnike bosanskog jezika, pošto je u prethodnoj normi ono iz upotrebe bilo eliminisano iz niza riječi. Iza 1990. norma bosanskog jezika sasvim opravdano akceptira upotrebu riječi *hrđa*, *hrvati*, *hrzati*; *lahko*, *mehko*, *truhniti*; a samo sa *h* su: *kuhati*, *suh*, *muha*, *duhan*... Radilo se o riječima koje su takvom obliku vrlo frekventne kod Bošnjaka. Međutim, u pronalaženju takvih riječi, norma je otišla još dalje pa su standardnim proglašene i riječi *hudovac*, *nahuditi*, *ohlupina*, *lehemiti* (Bosanski pravopis, 1995.), koje nemaju jakog uporišta u jezičkoj praksi, pa je na to rješenje u normi bilo prigovora (Osnovi gramatike bos. jezika, 36).

Donekle sličnu upotrebu foneme *h* ima hrvatski jezik, pošto likovi *hrđa*, *hrvati* se, *hrzati* imaju prednost pred oblicima *rđa*, *rvati* se. Također, sa *h* su i riječi: *muha*, *kuhati*, *suh*, *uho* i sl. Od bosanskog se razlikuje upotreba riječi *aždaha*, *buzdohan*, *proha*, pošto su za ovu normu uobičajeniji: *aždaja*, *buzdovan*, *proja*... Nema ni oblika *lahko*, *mehko*, preporučuju se samo oni bez *h*: *lako*, *meko*, *melem*, *nauditi*, *marama* i sl. (Hrvatski pravopis: 1995, 32)

Norma srpskog jezika u tom pogledu najbližnja je zajedničkom standardu. Tu se kaže da *h* treba pisati tamo gdje je mu je po etimologiji mjesto. Međutim, mnoge riječi imaju *v* i *j*, koji su se razvili mjesto *h*. Dvostrukosti su: *muva/muha*, *suv/suh*, *gluv/gluh*, *pastuv/pastuh*; samo je *duvan*, *duvati*, *gruvati*; *aždaja*, *proja*, *čoja*; *lako*, *meko*, *trulo*; *rđa*, *rzati* i sl. (Srpski pravopis: 72-74).

Jotovanje. U upotrebi oblika koji su nastali od sekvenci *optj-* i *svetj-* odavno stoji oponiranje između *ć* (opći, svećenik) i *št* (opšti, sveštenik). pisci XIX vijeka upotrebljavaju i jedne i druge oblike. Zajednički sh./hs. standardni jezik akceptirao i jedne i druge likove, pa su korisnici jezika po svom izboru mogli upotrebljavati jedan ili drugi oblik (Pravopis, 1960). Kad je riječ o likovima *opći* : *opšti*, u semantici nema razlike, što nije slučaj sa likovima *svećenik* i *sveštenik*. Prvi se odnosi na katoličko, a drugi na pravoslavno crkveno lice.

Bosanska, hrvatska i srpska norma prema tome danas imaju različit odnos. Bosanska norma preferira oblike sa *ć*: *opći*, *svećenik* (Bosanski pravopis, 1995). Isto je rješenje i u hrvatskoj normi, samo što se uz *svećenik* navodi i lik *sveštenik* kao srbizam (Hrvatski pravopis, 1995). U srpskoj normi se upućuje da postoje oba lika, ali se naglašava da su "srpskom izrazu svojstveni oblici sa *št*, koji su preuzeti iz ćirilometodskog (staroslovenskog i srpskoslovenskog) nasleđa" (Srpski pravopis, 1995:91). Ta alterna-cija *ć:št* je danas osobina po kojoj se također prepoznaje razlika

među standardima. Nešto je teže uočiti razliku koju čine norme kada je u pitanju odnos konsonantskih grupa *št:šč*.

Srpskohrvatska norma nije uzimala dijalektizme kao što su *skrovišće*, *utočišće*, ali su kao standardni bili prihvaćeni naporedni oblici trpnog pridjeva gdje je to bilo moguće: *ovlašten:ovlašćen*, *iskorišten: iskorišćen*, *upropašten: upropašćen*.

Takvo rješenje nije moglo doći kod oblika *pušten*, *namiješten*, pa je tu ostalo samo *št*. Taj refleks bi, međutim, zvučao arhaično u oblicima *čašćen*, *čišćen*, *ožalošćen*, *gošćen* ili u komparativima *češći* (*čest*), *gušći* (*gust*), *čvršći* (*čvrst*), pa je jedino moguć lik sa *šč*.

Glagoli sa završetkom na *-jati* imaju *št*: *puštati*, *oprašitati*, *namještati*...

Glagoli na *-ivati* i *-avati* imaju podnovljeno jotovanje: *ovlašćivati*, *pročišćivati*, *pročišćavati*, dok je kod nekih glagola na *-avati* staro jotovanje, u njihovom dubletnom paru na *-ivati* podnovljeno: *nagovještavati* : *nagovješćivati*, *obavještavati* : *obavješćivati*, a sve tri mogućnosti ima primjer: *iskorištavati* : *iskorišćavati* : *iskorišćivati* (Osnovi gramatike bos. jezika, 2001).

U današnjem bosanskom standardu zadržano je najviše dubletnih oblika: *omašćenoga/omaštenog*, *ovlašćen/ovlašten*, *korišćenje/korištenje* i sl. (Bosanski pravopis, 1995), u hrvatskom standardu prednost imaju likovi sa *št*: *korišten*, *ovlašten*, a u nekim slučajevima preporučuju se i dubleti: *omašten/omašćen*, ali je i tu na prvom mjestu u pravopisnom rječniku lik sa *št* (Hrvatski pravopis, 1995), dok se za srpski standard kao prvi navode likovi sa *šč*, a oni sa *št* su u zagradi: *iskorišćen* (*iskorišten*), *zamašćen* (*zamašten*), *ovlašćen* (*ovlašten*) i sl. (Srpski pravopis, 1993). Tako stoji u normama, mada je u bh. jezičkoj upotrebi često potvrđena i drukčija praksa.

U morfologiji zajedničkog standarda bilo je niz dvostrukosti, koje su poslije njegovog raslojavanja pružale mogućnost stvaranja razlika među novim standardima. U suštini, kad su morfološki sistemi novih standarda u pitanju, razlike su marginalne, a pretežu podudarnosti. U svim normama se tretiraju isti fonemeni, a norme su se u malom broju slučajeva prema nekim od njih imale drukčiji pristup. Ovdje se navodi nekoliko izrazitih slučajeva prema pravopisima i gramatikama triju standarda.

Hipokoristične imenice u srpskom jeziku mijenjaju se dvojako: *Mičo* - *Miča* - *Miću* i: *Mičo* - *Miće* - *Mići*. Prednost se daje oblicima a-deklinacije.

U bosanskom također imaju obje deklinacije, ali je češća e-deklinacija: *Mujo* - *Muje* - *Muji*, *babo* - *babe* - *babi* i sl.

U hrvatskom jeziku prednost ima e-deklinacija: *Ivo* - *Ive* - *Ivi* i sl. Hrvatska gramatika uopće ne navodi obrazac promjene po a-deklinaciji, za razliku od školske gramatike hrvatskog jezika koja spominje i tu promjenu, s napomenom da je ona regionalnog karaktera, tj. osobina dubrovačkog govora i okolice.

Dvosložna imena sa dva suglasnika na kraju osnove u hrvatskoj i srpskoj normi mijenjaju se po a-deklinaciji: *Zvonko* - *Zvonka*, *Jerko* - *Jerka*; *Slavko* - *Slavka*, a u bosa-nskoj normi imaju obje: *Asko* - *Aska* i *Asko* - *Aske*, *Kemo* - *Kema* i *Kemo* - *Keme*.

Dvojake obrasce promjene imaju i imenice tipa *teritorij(a)*, *laboratoij(a)*, *opservatorij(a)* i sl.

U bosanskoj normi u n. jd. akceptiraju se oba lika: *laboratorij(a)*, u g. jd. *laboratorija* i *laboratorije*, u dat. jd. *laboratoriju* i *laboratoriji*...

Srpska norma ima tri oblika: *laboratorija/laboratorij/ laboratorijum*, s tim što se druga dva navode u zagradi. Prednost se daje oblicima ž. roda na *-a*: *laboratorija*, *teritorija*, *imperija* i sl.

Hrvatska norma prihvća samo oblike muškog roda: *laboratorij*, *teritorij*, *imperij*..., a oblici sa *-a* smatraju osobinom razgovornog jezika.

Posuđenice na *-ist(a)* i *-t(a)*: *komunist/komunista, estet/esteta* i sl. stoje naporedo u bosanskom i srpskom standardu, dok je u hrvatskom samo lik bez *-a*: *komunist, lingvist, automobilist, diplomat, estet, aristokrat*, a prema tim oblicima je i promjena po a-deklinaciji.

U instr. jd. imenica muškog roda iza prednjonepčanog suglasnika obično je nastavak *-em* u svim normama. Nejednako je u pojedinim slučajeveima iza *č, ž, š*, pa je u bosanskom samo *vozačem*, a u srpskom može i *vozačom*. U bosanskom i srpskom samo je *padežom*, a u hrvatskom može *padežom* i *padežem*.

Iza *c* i *z* u instr. jd. je najčešće *-em*, ali može biti u pojedinim slučajevima i *-om*, kao u srpskom jeziku u dubletnom paru *stricem/stricom*, u hrvatskom i bosanskom samo: *stricem*.

Iza tvorbenog morfema *-telj* u bos. i hrv. jeziku samo je *-em*: *učiteljem, prijateljem*, dok srpski tu ima dublete: *prijateljmom/prijateljem, učiteljmom/učiteljem* i sl.

U n. pl. se ove norme razilaze kad se radi o imenicama sa umetkom *-ov/-ev-*. Bosanska norma u pojedinim imenicama ima oba morfa: *nosevi/nosovi, kneževi/knezovi, mrazevi/mrazovi*; U hrvatskoj je samo *-ov-*: *nosovi, mrazovi*, dok je u srpskoj *-ev-*: *nosevi, mrazevi...*

Imenice *prst, nokat, gost* u g. množ. imaju tri nastavka: *-i, -iju, -a* u bosanskoj normi: *prsti - prstiju - prsta*, u hrvatskoj normi je *prstiju - prsti; gostiju - gosti, noktiju - nokata*, dok se u srpskoj normi kaže da su češći likovi na *-iju*: *prstiju, noktiju, gostiju*. Rjeđi su oni na *-a*: *prsta, gosta, nokata*, dok se likovi na *-i* ne spominju.

Imenice e-deklinacije u g. plurala imaju dva nastavka *-a* i *-i*.

Nastavak *-i* u bosanskoj normi posve je prevladao kod pojedinih imenica, najčešće kod onih koje nemaju nepostojano *-a*: *bombi, lopti, opaski, nošnji, mazgi* i sl. Taj je nastavak češći i kod imenica: *čežnji, čergi, konzervi*, a naporedo se može javiti i *-a*: *čežnja, konzerva...* Uz to, mnoge imenice imaju po dva ili tri oblika genitiva pl.: *bukava - bukvi, nepravda - nepravdi, smetnja - smetnji, kletava - kletvi/kletva, optužaba - optužbi/optužba*. Nastavak *-a* imaju imenice čija se osnova završava konsonatskim grupama *st, zd, šć, žd*: *lasta, gazda, pošta, nužda, bošča*.

Hrvatska norma ima manje dvostrukosti, pošto se tamo daje prednost nastavku *-a*. Nastavak *-i* imaju imenice koje završavaju konsonatskom grupom i nemaju nepostojano *-a*: *molba - molbi, tajna - tajni*. Rijetki su izuzeci: *majka - majaka - majki, zipka - zipki - zibaka...*

Srpska norma ne ograničava upotrebu nastavaka *-i* kod ovih imenica: *radnji, lopti, čergi, petlji...* Prihvataju se i oblici sa *-a* kao nastavkom, pa su česti i dubleti: *kretnja - kretnji, smetnja - smetnji* itd.

Kod pridjeva određenog vida u dat. i lok. jd. mogu se upotrijebiti oblici: *velikom - velikome - velikomu*. Srpska norma ima likove: *velikom - velikome*, hrvatska norma prednost daje likovima sa pokretnim *-u*, ali ne potiskuje ni one sa *-e*, dok bosanska norma naznačava kao glavne likove na *-e* (*velikome*), iako su praksi jednako brojni i oni s nultim morfemom (*velikom*), a najmanju frekvenciju imaju likovi na *-u* (*velikomu*).

Upotreba oblika pridjeva neodređenog vida (djevojka *lijepa* stasa) najčešće je osobina hrvatskog jezika i ovim oblicima se daje prednost u odnosu na oblike određenog vida (djevojka *lijepog* stasa). Za tim se dosta povodi i bosanska norma, ipak, tu su ovi likovi naporedni, dok se u srpskom jeziku pretežno upotrebljavaju oblici određenog vida (djevojka *lijepog* stasa).

U sintaksi najuočljivija razlika među normama je u dopuni modalnih glagola infinitivom ili konstrukcijom *da* + prezent. Hrvatska norma daje prednost vezi modalni glagol + infinitiv: *može raditi, treba vježbati* i sl., dok u srpskoj normi na mjestu

infinitiva dolazi veza da + prezent: *može da radi, treba da vježba*, ali se upotrebljava i infinitiv u toj poziciji. Bosanska norma ne daje prednost ni jednoj vezi, jer su naporedne: *može raditi - može da radi*.

U hrvatskom jeziku uočljiva je i upotreba veze za + infinitiv: ima li šta za *jesti*, spremio je prtljag za *poći*. Ta veza nije osobina bosanskog i srpskog jezika.

Osobina hrvatskog jezika je razbijanje enklitikom veza kao što su zavisne sintagme: *naša je škola osvojila nagradu, lijepo je vrijeme* neobično za ovo doba godine i sl., što se može susresti u bosanskoj i srpskoj jezičkoj praksi, ali nije rašireno. Ipak, iako nema dovoljno pokrića u praksi, to se u Gramatici bosanskoga jezika Jahić – Halilović – Palić navodi kao bitna osobitost bosanskog jezika.

U **leksici** pored izvornih domaćih riječi u jeziku egzistira veliki broj posuđenica iz drugih jezika – iz grčkog, latinskog, njemačkog, engleskog, francuskog itd. Te riječi su primile niz osobina koje su karakteristične za izvornu leksiku. Posuđivane su riječi koje su označavale pojmove za koje nije postojala odgovarajuća domaća riječ, ali i one gdje to nije slučaj, pa je korisnik mogao birati koju će leksemu upotrijebiti - posuđenu ili izvornu. To je dovelo do različitog pristupa ovom sloju leksike, pa je bilo preporučeno u normi da je bolje upotrijebiti domaću leksemu od posuđene. Taj princip najbolje su provodili i provode korisnici hrvatskog jezika, što nije slučaj sa bosanskim i srpskim jezikom. Zbog toga u pisanoj riječi na bosanskom i srpskom jeziku češće susrećemo tuđice nego u hrvatskom jeziku.

Pored ovih riječi jedan sloj predstavljaju i orijentalizmi - riječi koje su u naš jezik došle iz turskog, arapskog i perzijskog. Tih riječi najviše ima u bosanskom jeziku, iza kojeg dolazi srpski, a namanje ih je u hrvatskom. Uglavnom, u svim ovim jezicima najviše tih riječi se upotrebljava zbog nepostojanja odgovarajuće domaće lekseme (up. *čekić, šećer* i sl.). Ako imaju druge riječi koje znače isto, onda se orijentalizam potiskuje (v. *hefta - sedmica - nedjelja - tjedan*), što važi za hrvatski u kojem prednost ima riječ *tjedan*, ali i za srpski, gdje će ostati *nedjelja, sedmica*, a u bosanskom su *sedmica, hefta, nedjelja*, a ponekad i *tjedan*.

Poseban slučaj su leksičke dvostrukosti i višestrukosti tipa: *hljeb - kruh, mašina - stroj, sigurnost - bezbjednost, grah - pasulj, prisutan - nazočan, odsutan - izočan, vijeće - savjet, obitelj - porodica - familija, činilac/činitelj - faktor - čimbenik* itd. U upotrebi je razlika među jezicima; hrvatski ima samo *kruh, stroj, sustav, sigurnost, grah, vijeće, obitelj, činitelj, čimbenik, srpski hljeb, mašina, bezbjednost, pasulj, savjet, prisutan, porodica, familija, činilac, faktor*, dok bosanski jezik najčešće ima sve ove riječi u upotrebi, osim riječi: *čimbenik, izočan, nazočan* i sl.

U Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi su, dakle, bosanski, hrvatski i srpski jezik. Svaki ima svoju normu i veliku međusobnu podudarnost. U međusobnoj komunikaciji Bošnjaci, Hrvati i Srbi nemaju nikakvih poteškoća što često nameće pitanje da li se zapravo radi o jednom jeziku sa tri naziva, ili su zaista tri jezika. Ako izuzmemo politiku koja je imala najviše udjela na stvaranje ove situacije, jer su je usloveli burni događaji oko disolucije SFRJ devedesetih godina XX v., kad su se u prvi plan počeli isticati nacionalni interesi koji su, između ostalog, podrazumjevali i postojanje vlastitog jezika, u lingvističkoj nauci se ovaj problem može posmatrati na dva načina. Ako se isključi sociolingvistički momenat, kao što to čine srpski lingvisti, onda bi se to moglo smatrati jednim jezikom, jer sadržina mu je naslonjena na štokavsko narječje, tačnije na govore istočnohercegovačkog govornog tipa koji su daleke 1850. u Beču izabrani kao osnovica novog reformiranog književnog jezika. Međutim, sociolingvistički posmatrano, na područjima gdje je nekad bio službeni zajednički sh./hs. standard, može se govoriti o četiri standarda: bosanski, hrvatski, srpski i crnogorski, pošto je svaki od njih po nečem prepoznatljiv. Bosanskohercegovačka, hrvatska, srpska i crnogorska

jezička sredina su tokom vremena razvijale specifične navike u upotrebi jezika, pa su sa stanovišta sociolingvistike po tim osobinama to već posebni standardi. I kao što to veoma dobro ocjenjuje M. Radovanović (2001.) proces bi mogao ići još dalje, pa da se pored ovih standarda formiraju još neki. Izbor jednog narječja u XIX vijeku za osnovicu standardnog jezika bio je jedino moguć u vrijeme objedinjavanja južnoslavenskog prostora i jezički, ali to je donijelo i mnogo nezadovoljstva, jer je ikavcima, čakavcima i kajkavcima nametnut jezik koji su morali učiti. To nezadovoljstvo se očigledno pokazalo na kraju XX vijeka i dobili smo tri, odnosno, četiri, standardna jezika, jer je u međuvremenu ustanovljen i crnogorski standard. Zbog novonastale situacije velikih problema ima u školstvu u Bosni i Hercegovini, gdje se pod izgovorom da se radi o različitim jezicima nastoje razdvojiti nacije i osnivati posebne nacionalne škole.

LITERATURA

- Babić – Finka – Moguš, *Hrvatski pravopis*, Zagreb, 1995.
Babić – Težak, *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb, 1996.
Barić, Eugenija i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1997.
Čedić, Ibrahim, *Bosanskoheceovački standardnojezički izraz - bosanski jezik*, Zbornik Jezik i demokratizacija, Posebna izdanja Instituta za jezik u Sarajevu, 2001.
Čedić, Ibrahim, *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Institut za jezik Sarajevo, 2001.
Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika*, Sarajevo, 1996.
Jahić – Halilović – Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica, 2000.
Pešikan – Jerković – Pižurica, *Pravopis srpskog jezika*, Beograd, 1993.
Silić – Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
Stanojčić – Popović, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd, 1997.
Vajzović, Hanka – Zvrko, Husein, *Gramatika bosanskog jezika*, Sarajevo, 1995.
Radovanović, Milorad, *Standardni jezik, njegove varijante, subvarijante i urbanoreginalne realizacije*, Zbornik Jezik i demokratizacija, Institut za jezik Sarajevo, 2001.

SOME PARTICULARITIES OF THE LINGUISTIC STANDARDS IN BOSNIAN, CROATIAN AND SERBIAN LANGUAGE

Summary

Some particularities of the standard linguistic norms in Bosnian, Croatian and Serbian language are presented in this paper. The author talks about the replacement of the letter *yat*, the sound *h*, morphological and syntactic differences among these three standards.